

Тронько В., Бутенко В. Українська казка в сучасному закладі дошкільної освіти. *Дошкільна освіта: від традицій до інновацій: збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2022. С. 131–136.

Вікторія Тронько, Віта Бутенко

Сумський державний педагогічний університет

імені А.С.Макаренка

УКРАЇНСЬКА КАЗКА В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті встановлено потенціал використання української народної казки в сучасному закладі дошкільної освіти; систематизовано специфічні особливості української народної казки; уточнено класифікацію видів українських народних казок та наведено їх приклади; схарактеризовано особливості підготовки вихователів до роботи з казкою та прийоми роботи з нею.

Ключові слова: *казка; українська народна казка; заклад дошкільної освіти; діти дошкільного віку.*

Постановка проблеми. Сучасний вихователь завжди знаходиться у пошуку нових, більш ефективних засобів, покликаних сприяти розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, формуванню навичок саморозвитку і самоосвіти. Ефективним засобом інтеграції особистості, розвитку творчих та розумових здібностей дітей, розширення свідомості й підсвідомості, а також створення гармонійних відносин із зовнішнім світом і оточенням може бути українська народна казка. Діти беруть із казок безліч пізнань: перші уявлення про час і простір, про зв'язок людини з природою, з предметним світом, казки дозволяють дитині побачити добро і зло. Але, на жаль, казки подаються дітям дошкільного віку недостатньо різноманітно, в основному – це читання, розповідання, в кращому випадку переказ в особах або драматизація, перегляд

театральних вистав, мультфільмів, кінофільмів за мотивами знайомих казок. Як показує практика, потенціал української народної казки не повною мірою використовується у сучасному закладі дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що науковці в різні часи проявляли стійкий інтерес до використання українських народних казок у вихованні дітей дошкільного віку: зокрема, класики української педагогіки – С. Русова, В. Сухомлинський та ін., виокремлювали казку як важливий інструмент у духовному розвитку; сучасні науковці також розглядають роль казки в роботі з дітьми – М. Поваляєва, Д. Соколов, О. Защірінська, З. Лановик, Н. Русин, Г. Сухобрус, Н. Черепаня, С. Черняєва, Т. Шупик та ін. зазначають, що завдяки казці діти пізнають світ не тільки розумом, а й серцем, відгукуються на події та явища оточуючого світу, вправляються у висловлюванні власного ставлення до добра і зла.

Мета статті: встановити потенціал використання української народної казки в сучасному закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна наука постійно звертається до багаторічного досвіду народу, який свідчить про те, що виховання дітей дошкільного віку починається з казки [1], яка є найпопулярнішим видом усної творчості серед них. Казкам, як одному з жанрів народної творчості, властиві специфічні особливості, систематизовані нами за А. Богуш, Н. Лисенко [2]:

– творцем казки є народ, а, отже, національні казки кожного народу оригінальні, неповторні та унікальні (в українських казках відображено світогляд народу, його морально-естетичні принципи, багатовіковий досвід виховання молоді);

– українську народну казку вирізняє зображення вроди героя не детальним описом зовнішності, а це може бути зроблено кількома штрихами: дорогі – мідні, золоті, срібні – шати, відповідно такий самий кінь;

– українські народні казки варіантні за змістом, наприклад, казки «Колобок» і «Коржик» мають багато спільного з казками інших народів. Подібні або майже однотипні герої: герої українських народних казок –

Котигорошко, Іван – селянський син, Іван Побиван, козак Мамарига – дуже схожі на білоруського Удовенка, узбецького Клич Батира тощо. Усі вони уособлюють чесність, доброту, мужність, справедливість;

- кожна казка неодмінно має певну дидактичну мету, яка покаже дітям дошкільного віку, як поводитися в тій чи іншій ситуації та застереже від не правильних дій. Наприклад, казка «Ріпка» вчить дітей колективній праці;

- народна казка розвиває творчу уяву дітей: неодноразово міфічні істоти, фантазії стають реальністю життя, наприклад: чарівний килим став справжнім літаком, чоботи-бігунці – потягами;

- казки вирізняються інтригуючим сюжетом;

- у казках також є власні магичні числа. В українських казках такими числами є 3, 7, 9, 12. Так, змії в казках три-, дев'яти-, дванадцятиголові; тричі лисиця викрадає півня, тричі кіт відбирає його від лисиці;

- крім магичних чисел, є також спеціальні повтори, які створюють динамічний ритм оповіді і полегшують дітям запам'ятовування його змісту;

- у казках олюднюються звірі, птахи, явища природи – усі вони розмовляють людською мовою;

- у казці спостерігається гіперболізація (перебільшення): наприклад, у маленьку дідусеву рукавичку вміщується багато різних тварин;

- казка має традиційний початок і кінцівку, обрамляє розповідь і створює основу для уяви. Зачини: «Де-не-десь у якимсь царстві жив собі цар та цариця, а в них три сипи, як соколи» та ін.» та ін. Кінцівки: «І я там був, мед-пиво пив, по бороді та вусам текло, а до рота не потрапило...» та ін.;

- гротеск у казці – це вид художнього вираження людської вигадки, наприклад, маленька мишка допомогла всій родині вирвати ріпку;

- складовими казок є численні прислів'я, приказки, приповідки, загадки, сновидіння, забобони, повір'я, скоромовки, лічилки, нісенітниці, каламбури.

У сучасному казкознавстві існує загальноприйнята класифікація казок за їх видами, систематизована нами в таблиці 1.

Класифікація видів українських народних казок

Вид казки	Змістові особливості	Приклади
Казки про тварин	<ul style="list-style-type: none"> ✓ належать до «звіриного епосу», вони є історично найдавнішими; ✓ в алегоричній формі розкриваються суспільні явища, побут людей; пронизані сатирою, гумором; ✓ на основі опису дій та вчинків тварин проводяться аналогії з життя людей: персонажі казок обирають собі старосту, царя, а також господарюють, змагаються, сперечаються, дають і беруть хабарі, принижують слабших; ✓ у казках діють свійські (корова, коза, вівця, баран) та дикі тварини (вовк, лисиця, ведмідь), птахи (півень, качка, орел, сова, ворона, горобець), комахи, земноводні (жаба, черепаха) та ін.; ✓ тварини в казках уособлюють певну рису характеру чи вдачу людини: вовк – голодний хижак, невдаха; лисиця – хитра, підступна, улеслива; ведмідь – вайлуватий, незграбний; овечка – беззахисна; осел – впертий; заєць – боягуз; орел – сильний, зухвалий, пихатий; черепаха і рак – неповороткі, повільні; кінь і віл – працьовиті, покірні; ✓ дії тваринних казкових образів олюднені: вони розмовляють, спілкуються, товаришують; ✓ зміст цих казок близький і доступний дітям будь-якого віку; ✓ відсутні фантастичні істоти, вони – реалістичні; переважають дія, рух, примовки, приспівки; 	<p>«Коза-дереза», «Цап та баран», «Пан Коцький», «Солом'яний бичок», «Колосок», «Телятко, кабан, півник, качур та вовки», «Чому гуси миються у воді, коти – на печі, а кури порпаються в поросі» та ін.</p>
Чарівні казки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ обов'язкова наявність чарівних предметів, чаклунів, у змісті переважає фантастичне начало; ✓ характери героїв вступають у двобої з темними силами (герої-добротворці в чарівних казках наділені надприродною силою, кмітливим розумом, доброю вдачею); ✓ діють чарівні предмети (люстерко, клубочок, чоботи-скороходи, коцюба, кінь-віщун, гребінець); <ul style="list-style-type: none"> ✓ доброторці завжди перемагають зло, їм допомагають й міфологічні істоти: Скороход, Слухало; ✓ позитивні герої чарівних казок змальовані сильними, мужніми, оригінальними, самобутніми (<i>Котигорошку тричі виковують таку булаву, що ледве виносять із кузні, а як він закине її на дванадцять діб у небо, то, падаючи, вона вдаряється об його мізиниць і розбивається або залишається цілою</i>); ✓ специфікою цих казок є сильне моральне начало, повчальний зміст, який приховано у ненав'язливій моральній позиції, що спонукає слухача самостійно дійти відповідних висновків щодо етики поведінки чи морально-етичних правил життя; 	<p>«Телесик», «Про двох братів і сорок розбійників», «Три брати», «Чабанець», «Кирило Кожум'яка», «Козак Мамарига», «Кривенька качечка», «Царівна-жаба», «Дідова дочка й бабина дочка» та ін.</p>

<p style="text-align: center;">Соціально-побутові казки</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розповідають про буденне життя людей, їхній побут або реалії людського життя за умов різних соціальних епох; ✓ найновіші за походженням, вони виникли за часів феодалізму, зображують реальні події, казковість представлена у межах земної діяльності людини; ✓ групи тематики соціально-побутових казок: <i>дидактично-повчальні казки</i>, в яких зображується людське життя з усіма його радощами і нещастями, залежність людини від її долі; <i>сімейно-антагоністичні казки</i>, в яких розкриваються часом складні родинні стосунки; <i>жартівливі казки</i>; <i>сатиричні казки</i>; ✓ проходить образ Правди як втілення споконвічного правдошукання народу; ✓ позитивними героями цих казок виступають також звичайні прості люди – добротворці та знедолені, Мудра дівчина, дівчинка-семиліточка, козаки, солдати, син, батько або абстрактні герої – Щастя, Доля. Головним героям допомагають розум, мудрість, кмітливість, спостережливість, добropорядність, моральна стійкість, витривалість, віра у добро; ✓ негативні герої – носії зла – антиподи Правди, Щастя, Добра: Кривда, Горе, Біда, Злиденність, Смерть, пан, гультяй, ледар, ледащиця, нероба, зажерлива баба тощо; ✓ провідними мотивами соціально-побутових казок є: суд Правди над Кривдою; антипанські, антикріпацькі, антицарські мотиви; протиставлення бідних багатим; мотив праці; боротьба проти всіляких сил, які заважають щастю простої людини; антирелігійні мотиви; ✓ протиставлення бідних багатим як зіткнення добра і зла, щедрості і скупості, скнарості, вдячності і невдячності («Названий батько», «Хліб і золото», «Дарунки з трьох зернин» та ін.); ✓ оспівується мотив праці; ✓ спрямовані на викриття і заперечення несправедливого суспільного ладу, експлуатації людини людиною. 	<p><i>Дидактично-повчальні казки</i> («Правда і Неправда», «Про Правду і Кривду», «Ківш лиха», «Біда», «Ледащиця», «Мудра дівчина тощо»); <i>сімейно-антагоністичні казки</i> («Два брати», «Гостинець батькові», «Названий батько» та ін.); <i>жартівливі казки</i> («Докучливі казки», «Як Іван царя перебрехав», «Як баба чорта дурила» та ін.); <i>сатиричні казки</i> («Пани», «Хома і гуска» та ін.).</p>
---	---	---

Перш ніж прочитати чи розповісти дітям казку, вихователь повинен підготуватись: кілька разів уголос її прочитати, дотримуючись засобів інтонаційної виразності; докладно проаналізувати казку, добираючи найвдаліші засоби виразного читання або розповідання (інтонації, розстановка пауз, логічні наголоси), виробляючи чітку і правильну вимову кожного слова, фрази, речення; добре запам'ятати текст, щоб дослівно передати зачини, повтори, пісеньки, образні народні вирази; визначити, які слова, фрази потребують

уточнення, пояснення, продумати прийоми, час і місце їх пояснення; продумати наочність (ілюстровані дитячі книжки, набір картинок до тексту казки).

У сучасному закладі дошкільної освіти доцільно проводити такі прийоми роботи з українською народною казкою: читання, розповідання, переказування казок; театралізація-розігрування та показ казки вихователем; драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки; відтворення характерних рис його героїв; інсценізація – точне й послідовне відтворення змісту казки дітьми з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій; ігри за сюжетами знайомих казок; перегляд казок у телепередачах, кінофільмах; ритмізування – ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією; узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «В гостях у казки», «Казка в гостях у дітей»; тематичні розважальні заняття: «Казки бабусі Орисі», «Казка дідуся Панаса», «Вам казка, а мені бубликів в'язка»; дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуся-казкаря»; бесіди на морально-етичні теми за змістом казок; самостійне складання дітьми казок; бесіди за змістом казкових ілюстрацій та репродукцій художніх картин на казкові сюжети.

Висновки і перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволило систематизувати специфічні особливості, властиві українській народній казці; уточнити класифікацію видів українських народних казок та навести їх приклади; схарактеризувати особливості підготовки вихователів до роботи з казкою та прийоми роботи з нею.

Наукове прогнозування передбачає визначення потенціалу казок у моральному вихованні дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: навчально-методичний посібник: у 2-х кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 342 с.

2. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. К.: Вища школа, 1994. 398 с.